

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Præst.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1874—77.

Om Vor Frue Kirke i Roskilde.

Af Justitsraad Steen Friis.

Blandt de Kirker, Saxo beretter, at Biskop Svend Norbagger har ladet opføre, nævnes Vor Frue Kirke i Roskilde¹⁾, der altsaa er jevnbyrdig med Domkirken sammesteds; men medens man i vore Dage, tildels med Insinuationer²⁾ mod dem, der vove at have en anden Mening, søger at bevise, at vi ikke mere have Noget tilbage af Svend Norbagges Domkirke, har man endnu ikke hørt betvivle, at hele den lavere Del af vor nuværende Frue Kirke i Roskilde er fra Svend Norbagges Tid. Den bestod oprindelig af et to-etaget Langhus og tvende étetagede Sideskibe, alle med Bjælkeloft³⁾ og Langhuset med et østligt halvrundt Kor. Murene ere opførte af Kalktufquadre og hvile paa et Fundament af utilhuggen Kamp. De ere udfyldte i Midten med Brokker af Tuf og Kamp i Kalklag, en Bygningsmaade, der var almindelig hele Middelalderen igjennem⁴⁾. Mure med gennemført Skiftegang (sædvanlig kaldet kompakt Murværk) forekom paa den Tid saa sjældent, at de fremhæves

¹⁾ Saxo, ed. Müller, I 579.

²⁾ Se Nutids Kunst af Jul. Lange, S. 103, Slutningsbemærkningen.

³⁾ Ved Reparationerne 1864 fremkom tydelige Spor af det oprindelige Bjælkeloft over Bueaabningen ind mod Taarnfoden.

⁴⁾ Baade Dalby og Lunds Domkirker have udfyldte Mure.

hos vedkommende Forfattere som udmærket Tavlværk¹⁾. Langhuset var oprindelig 60 Al. langt, 15 Al. bredt og 12 Al. højt, altsaa 27 Al. længere end den nuværende Kirke. Det udgjorde saaledes med dets tvende Sideskibe en ret anseelig Basilica uden Korsfløje, Vaabenhus og Taarn. Af de oprindelige rundbuede Vinduer paa Langhusets Side-mure haves flere tilbage i deres Karmformer fra Lysningen ud efter, men de ere alle blindede fra Lysningen ind efter og sees derfor kun paa Murens Ydersider²⁾, hvor de paa Kirkens Sydside ere fremdragne 1858. Af de oprindelige smaa Vinduer i det tilbageblevne nordre Sideskib er ikkun et eneste tilbage. Det fremdroges 1859, da det gamle Vaabenhus nedbrødes. Baade de indvendige og udvendige Vægflader have staaet uden Afpudsning med deres nøgne Tufquadre. Indvendig afdækkedes 1864 flere Vægpartier, der udviste smalle og lange Tufstén i siksakløbende Skifter, afvejlende med røde, grønne, gule og blaa Farver, men hvor ønskeligt det end havde været at restaurere Kirkens indvendige Vægflader efter disse Levninger, maatte denne Tanke dog opgives i en Kirke, som i dens lavere halve Murhøjde hørte til det 11te og i dens højere halve Murhøjde til det 16de Aarhundrede³⁾. Man nøjedes da med at lade tage nøjagtige Afbildninger af det Forefundne og give Væggene den samme Afpudsning fra Gulv til Loft. Af de oprindelige Bueaabninger mellem Langhuset og det nordre Sideskib haves kun én bevaret nærmest Taarnet. De øvrige ere omformede i en ubekjendt Tid, og har man da borttaget hveranden Pille og forenet to Arkader til én.

¹⁾ N. kirkeh. Sml. 5 B. 3 H. (*insignis tabulatus*).

²⁾ Paa Nordsiden skjules de af Sideskibets Halvtag med Undtagelse af det østligste Vindue, hvis oprindelige Murkarm dog har lidt noget ved at udbedres med Teglstén. Paa Sydsiden sees de dertmod tydeligt.

³⁾ Oven paa de 12 Al. høje Tufsténsmure fra det 11te Aarhundrede har man i det 16de Aarhundrede bygget Teglsténsmure i en Højde af 10 Al. Bjælkeloftet afbrødes og Sténhvælvinger indlagdes ved samme Tid.

Det sees tydeligst paa Ydersiden af Kirkens søndre Side-mur. Af Anførte fremgaaer det, at vi kun have omtrent Halvdelen af det oprindelige Langhus fra Svend Norbaggens Tid tilbage samt ligeledes kun Halvdelen af det nordre Sideskib, men at selv disse Rester, særdeles hvad deres indvendige Vægflader angaaer, næsten have mistet Alt, hvad der kunde minde om deres høje Alder. Det er dog ikke uden Interesse udvendig paa Sydsiden at se den vel ud-skaarne, kileformede Tufstén i Vindues-Buearmen og de fine Fuger mellem Quaderne i en Kirkemur fra det 11te Aarhundrede.

Umiddelbart op til den gamle Tufsténskirkes Mure op-byggedes i det 12te Aarhundrede et Vaabenhus paa Nord-siden, et Nonnekloster paa Sydsiden og en vestlig Bygning i Flugt med Langhuset. Det førstnævnte stod endnu til for 10 Aar siden og var bygget af Kridt- og Kalkstén paa Kampsténs Grund. Den vestre Tilbygning til Langhuset staar endnu og udgjør den lavere Del af Taarnet indtil den Højde, hvor Teglsténsmuren begynder. Denne Bygning er ligeledes opført af Kridt- og Kalkstén. Af Nonneklosteret er derimod kun nogle Stykker af Fundamenterne tilbage, men selv disse synes ikke at tilhøre det ældste Kloster, der afbrændte 1242, men det derefter af Teglstén opførte, eftersom dette Materiale hyppigt findes i Grundlagene. Skjøndt vi saaledes ikke med Vished kunne afgjøre, af hvil- ket Materiale det ældste Nonnekloster var bygget, fejle vi dog neppe, naar vi antage det opført af Kridt- og Kalkstén ligesom det samtidige Vaabenhus og Taarnfoden.

Efter Branden 1242 antages Taarnets Teglsténsmure at være byggede ovenpaa Kridtsténsmurene og endelig an-tager man, at Nonneklosteret er afbrudt 1570, og at den store Forandring, der foregik, da Bjælkeloftet over den gamle Tufsténskirke afbrødes og Teglsténsmurene byggedes oven paa Kalktufsmurene i Langhuset, maa henføres til samme Tid; men vi skulle i det Følgende nærmere omtale hvert af disse Byggeforetagender.

Indtil Aaret 1157 var Vor Frue Kirke i Roskilde kun en Sognekirke, hvortil hørte en Dæl af Roskilde og tvende af de nærmest liggende Landsbyer; men i anførte Aar indtraf en Begivenhed, der ogsaa gjorde den til en Klosterkirke. Saxo beretter nemlig, at en Provst for et Landdistrikt ved Navn Isaac tilligemed tvende andre Gejstlige i anførte Aar havde ladet Biskop Vilhelms Grav i Højkoret i Roskilde Domkirke flytte, og at han, for at undgaa den guddommelige Straf, der ramte de tvende andre Deltagere, med stor Bekostning stiftede et Konvent af hellige Jomfruer ved Vor Frue Kirke i Roskilde. Det er til denne Tid vi henlægge ikke alene Opførelsen af den ældste Klosterbygning, men ogsaa af Kridtsténs-Taarnfoden og det ældste Vaabenhús. Vi vide ikke, hvorledes det ældste Nonnekloster har sét ud, men vi antage, at det har dannet en indelukket Gaard paa Sydsiden af Kirken op mod søndre Sideskib og med aabne Buegange (Korsgang) ind mod Gaardspladsen, thi saaledes gjenopførtes det efter Branden 1242¹). Ved Eftergravning i Vænget, hvor Klosteret har ligget, fandtes 1858 Fundamenterne saavel til søndre Sideskib som til de tvende Klosterlænger. De aabne Buegange indad mod Gaardsrummet (den saakaldte Korsgang) kunde fremdrages langs den nordre og vestre Klosterlænge. Det var nemlig Nonnernes Kirkegaard. Her bleve de jordede i trapezformede af Teglstén murede Grave med Overliggere af Tufquadre. Det ene Skelet var nedlagt umiddelbart over det andet, men kun det øverst liggende laa i naturlig Orden. Af Ligklæder og Ligkister fandtes ingen Levninger, saa at Ligene maa være nedlagte uklædte og uden Kiste. — Om-

¹) I et Mageskiftebrev, dat. 13. Juli 1570, hvorved Frants Banner tilbyder sig Frue Klostergaard og Gaardsrum i Roskilde, beskrives den vestre Klosterlænge som strækkende sig mod Syd fra Kirke-taarnet 36 Favne 2 Al., og den søndre Længe, strækkende sig mod Øst til Abildgaardens Mure 46 Favne 2 Al., og fra Sydost mod Nord langs Abildgaardens Ringmur 23 Favne 19 Al. (Sjælandske Registre i Gehejmarkivet).

trent 20 Aar efter Stiftelsen af Vor Frue Nonnekloster kom dette i Aaret 1176 til en større Anseelse, da nemlig den hellige Margretes jordiske Levninger fik Plads i Kirken. Legendens om hende fortæller, at hun var bleven myrdet i hendes Bolig i Ølsømagle af sin Ægtefælle, Herlog, og at han ophængte Liget, for at man skulde tro, at hun havde aflivet sig selv. Det derom udsprede Rygte fandt dog ikke Tiltro; derimod fortalte Klerkeriet i Kjøge, at der brændte Lys paa hendes Grav ved Kjøge Strand, hvor hun, som antaget Selvmorderske, var jordet i uindviet Jord, ligesom at der sammesteds skete underfulde Helbredelser. Dette foranledigede, at Biskop Absalon, med hvem den Myrdede var i nært Slægtskab, ledsaget af det hele Kleresie i Roskilde, drog til hendes Grav, lod Liget opgrave, aftvætte og i højtideligt Optog føre til Roskilde. Næsten hele Befolkningen var herfra gaaet Toget imøde. Baaren førtes til Vor Frue Kirke og indsattes sammesteds i et pragtfuldt Monument. Absalon, som ved samme Lejlighed indførte Cistertiensernes Regel for Nonnerne, der hidtil havde fulgt Benedictinernes Klosterregel, skjænkede derpaa baade Tiender og meget Jordegods til Klosteret, hvis rige Indtægter¹⁾ yderligere forøgedes ved de Gaver, der skjænkedes af dem, der søgte Helbredelse ved Helgenskrinets Fod²⁾. Den sidste Nonne i Klosteret døde i Aaret 1570, og det er at formode, at dette Dødsfald har givet Anledning til, at Frants Banner samme Aar fik sig Klosterbygningerne og Klostergaarden tilbyttet, og at han da har ladet dem nedbryde³⁾. Kloster-

¹⁾ Om Klosterets store Indtægter og deres Stadfæstelse af Pave Alexander d. 4de, dat. Viterbo 1257, kan læses i Dipl. Arnæm. I, 42. 257; Scr. r. D. II, 356 og 598; III, 311; V, 303; Suhms H. a. D. VII, 472 og X, 340 og hos Daugaard D. Kl. 171.

²⁾ Daværende Sognepræst til Frue Menighed, Konsistorialraad Hertz, fortalte mig for nogle og tyve Aar siden, at Kirken flittig besøgtes af syge Folk, som ventede Helbredelse ved at ofre i Kirkeblokken, hvilket vel maa ansees for en Levning fra den Tid, da man søgte Helbredelse ved den martyriserede Margretes Helgenskrin.

³⁾ Allerede 1562 lod Kong Frederik d. 2den Blytaget paa Søffnehuset

godset bortforlehnedes baade før og efter Reformationen til Adelige, mod at Lehnsmanden skulde give Nonnerne fuldstændigt Underhold og vedligeholde Kirke- og Klosterbygningerne, men forøvrigt omtales Klosteret kun sjældent i vore Aarbøger. Den laveste Del af Taarnet, der som anført er bygget af Kridt- og Kalkstén, ansees for samtidig med det ældste Nonnekloster og maa altsaa være opført ved Aaret 1157. Det har samme Højde som Tufsténkirken (12 Al.), men har et hvælvet Sténloft, der bæres af Hjørnesøjler. Det er bygget umiddelbart op til Langhusets vestre Tufsténgavl, men staaer ikke i nogen Murforbindelse med denne. I denne Gavlmur er anbragt en Bueaabning, hvorved Taarnfoden er aabnet mod Langhuset. Hvortil dette Rum, der er 10 Al. i Kvadrat indvendig, har været benyttet, vides ikke med Sikkerhed, men det er ikke usandsynligt, at det har tjent Nonnerne som et særegent Kor i Kirken lige over for det østlige Kor, der benyttedes af Præsteskabet ved Sognekirken. Vi have heller ikke Efterretninger om, naar det højere Parti af Taarnet, der er bygget af Teglstén, er blévet opført paa det lavere Parti af Kridt- og Kampstén, men vi tage neppe fejl, naar vi som anført sætte Taarnbygningen i Forbindelse med Klostersets Brand 1242. Murarbejdet er udført med stor Nøjagtighed og er netop derved meget forskjelligt fra det, som viser sig i Teglsténsmurene i Langhuset. De ved Kridtsténssøjler tvedelte Lydhuller ligesom flere Detailler i Murværket kunne fuldt vel henføres til det 13de Aarhundrede. — Indtil 1859 stod et anseeligt Vaabenhus af Kridt- og Kalkstén, bygget umiddelbart op til det nordre Sideskib. Det havde hvælvet Sténloft, der hvilede paa 4 Hjørnesøjler ligeledes af Kridtstén, og var i sin Grundplan 10 Al. bredere og 8 Al. dybere end det nuværende Vaabenhus, der forøvrigt er opført paa samme Sted som det ældre. Som

(Dormitorium) aftage og erstatte med Tegltag fra St. Mortens Kirke, som stander øde.

tidligere anført antages dette ældre Vaabenhus ligeledes at tilhøre samme Tid som det ældste Nonnekloster og Taarnfoden, og altsaa at være bygget ved Aaret 1157. Saavel de omtalte Hjørnesøjlers Former som de indlagte Zirater i Murenes Yderside ville passende kunne henføres til det 12te Aarhundrede. Denne Bygning befandtes 1859 saa brøstfældig, at den maatte helt nedtages. Omtrent 2 Alen under Gulvet fandtes den hugne Granitstén, som nu sees i det nye Vaabenhus's østre Murvæg. Den har sikkert ligget over en Grav paa Kirkegaarden før 1157 og hører vistnok saaledes til de ældste kristne Ligstén hos os. — Det kan ikke med Sikkerhed angives, naar det gamle Bjælkeloft er blevet afbrudt og de 10 Al. høje Teglsténsmure ere blevne opførte paa de oprindelige Tufsténsmure i Langhuset, men ifølge det tidligere herom anførte fejle vi neppe ved at sætte denne Forandring i Forbindelse med Klosterets og søndre Sideskibs Nedbrydelse i Aaret 1570, ligesom det er sandsynligt, at Afbrydelsen af hele den østre Halvdél af Kirken samtidig har fundet Sted. Teglsténsmurene synes at være opførte paa fri Haand uden Afbenyttelse enten af Waterpas eller Skiftesnor, og ligesaa uregelmæssigt vare Karmene til Vinduerne og Taglisterne murede. Istedetfor det afbrudte Bjælkeloft blev samtidig indlagt 3 Sténhvælvinger over Langhuset, hvis Højdemaal indvendig nu var steget fra 12 til 20 Al. Formerne i Hvælvingsbygning og deres maleriske Udsmykning lignede ganske dem, der i Domkirken hidrørte fra Restaurationen efter Branden 1523 i Biskop Lage Urnes Tid, medens dog Murarbejdet i Frue Kirke stod langt under hint. Dette Murarbejdes Slethed viste sig dog intet Sted saa tydeligt som i den Maade, hvorpaa de Lisener, der skulde bære Gjordbuerne, vare opførte, idet de ikke vare indfortandede i Sidemurene, men opsmurte med ikkun 1 Sténs Tykkelse i en Højde af 18 Al. Det viste sig da ogsaa 1863, at de paa flere Steder havde kastet sig stærkt ud fra Sidemurene, saa at en Nedstyrtning af Hvælvingerne maatte befrygtes. Efter længere

Tids Raadslagning vedtoges det 1864, at Hvælvingerne skulde nedtages og erstattes ved Bjælkeloft. Dette udsmykkedes af Professor Kornerup med Farver i Basilikastil, en Forandring, der medførte, at de spidsbuede Vindueskarme maatte nedtages og gjenopføres i Rundbuestil. Den hele Forandring medførte en Bekostning af 9000 Rd. af Stiftskirkernes Kasse.

Efterat Klosteret i Reformationstiden var nedlagt, blev Frue Kirke igjen kun en Sognekirke, hvortil hørte en Del af Roskilde By¹⁾, Tjæreby, Skalstrup og Kamstrup. I Aaret 1539 afbrødes Allehelgens og St. Peders Kirker i Roskilde som faldefærdige og overflødige, hvorefter Christian d. 3die ved aabent Brev af samme Aar henlagde Ødehastrup og Darup, der havde hørt til disse tvende Kirker, til Vor Frue Sognekirke. Brorstrup nævnes ikke i dette Kongebrev som hørende til Frue Sogn, men dette hidrører fra, at denne By, der efter Matriklen fra 1680 i verdslig Henseende ligger til Frue Sogn, i gejstlig Henseende hørte til Gadstrup Kirke.

Ved Kong Christian d. 5tes Magelægsbrev af 1ste August 1688²⁾ erholdt Rektor ved Domskolen og de 4 øverste Hørere Frue Kirketiende, ialt 13 \bar{M} Byg og 13 Tønder Havre mod at vedligeholde Kirkebygningen og dens Inventarium, Alt til Erstatning for det Bøndergods, bemældte Skolemænd havde maattet afstaa til Rytterhold. Men det gik her som andetsteds, hvor man vilde lønne Embedsmænd med Kirketiender. Disse oppebar man, men Kirkerne lod man skjøtte sig selv. Synsretten, i hvilken en Embedsbroder havde første Sæde, nænnede ikke at give Beneficiarerne det fornødne Tilhold om at vedligeholde Kirkebygningerne. Dette ledede da ogsaa til, at der i Midten af

¹⁾ Derom vidner bl. A. den Jordskyld, der endnu svares til Frue Kirke af adskillige Gaarde og Grunde i Roskilde, hvis Ejere dog ikke mere høre til Frue Kirke, der nu hører ganske til Landet.

²⁾ Liber daticus Scholæ Roskild. Pag. 303. Mscr. i Roskilde Kathedralskoles Arkiv (autore Rect. Schade).

forrige Aarhundrede forordnedes, at flere Kirker skulde afleveres til Stiftsskriveren, mod at vedkommende Beneficiariere erholdt et aarligt Fixum i Penge istedetfor Kirketienden samt fritoges for at have noget at bestille med Kirkebygningernes Istandsættelse. Blandt de saaledes under Stiftsskriverens Omraade inddragne Landsbykirker var Vor Frue Kirke i Roskilde, og jeg tvivler ikke om, at denne Forandring maa erkjendes ogsaa at have virket til Gavn for bemældte Kirke.

Mærkelige Inventariegenstande m. M.:

1. Alterskabet er fra Chr. d. 4des Tid og hører til det bedre Snitværk. De oprindelige Alterbilleder ere forlængst forsvundne. De i Aaret 1854 forefundne vare saa slet udførte, at de maatte udtages og erstattes ved nye, udførte af Prof. Constantin Hansen.

2. Prædikestolen er fra samme Tid, men har ikke lidt saa meget ved Malerpenslen som Alteret. De fint udførte Billedgrupper staa i deres oprindelige Renhed med deres første Farver paa ren Egetræsgrund. I et af Felterne staaer Christian d. 4des Navnetræk med Initialerne R. F. P. og forneden læses:

Hoc suggestum exornatum est præside nobilissimo domino P. Pastore D. Olavo Christierni R. Anno . . . 3. I. P. K.

3. Paa søndre Sidevæg længst mod Øst er indmuret en hvid Marmortavle med Brystbillede foroven og Askeurne forneden. Paa Tavlen læses:

Peder Hersleb Abildgaard, f. 12 Dec. 1727 paa Røråas i Norge, 1752 Præst til Vor Frue Kirke i Roskilde, senere forflyttet til Nicolaj Menighed i København; død d. 2 Marts 1799. *1. Ingeborg Schnabel. 2. Appelone Marie Gamborg.

4. I Tværgangen laa en Ligstén, som jeg 1857 lod indmure i en Murpille i nordre Sideskib. Den har en

Randindskrift af meget gamle Uncialbogstaver, der lyde saaledes :

Hic jacet Thetmarus Camsor cum filio suo Dño Thetmaro Sacerdote, quorum animæ requiescant in pace.

5. I Taarnfodens Gulv laa ligeledes en Ligstén, der samme Aar indmuredes i nordre Sideskibs vestre Gavlmur. Dens Randskrift lyder saaledes :

Hic jacet nobilis armiger sepultus Effrardus Grubbe, hujus monasterii provisor, qui obiit anno domini MCDXIII, cujus anima in Christo requiescat, amen.

6. En mindre Stén har denne Indskrift:

Diesse Stenn hort Carsten Felthuss van Lubeck tho und seinen erven. Starf hir tho Rodtschildt den 4 Majj anno 1585.

7. Paa en tildels afslidt Ligstén læses følgende¹⁾:

[Epitaphium] docti viri dn. Johannis Petri [Valloensis] ecclesiarum quondam Greff[ue et Gildebrønde] 24 An. Pastoris vigilant[ssimi], coenobii Duebroder An. 4 Oeconomi simul fidelis[simi], qui postquam . . . [functus] esset officiis et cum pia [matrona] Anna Botilda Petri in svavi conjugio An. 22 sancte vixisset, relicta post se filia unica cum matre moerentibus . . . in Domino placide obdormiuit 3 Novembr. Anno J. C. 1614 ætatis suæ An. 56.

Valloensis tumulo hic ossa cubant nigro,
VI foecunda Dei semina sparserat,
Illi sancta fuit vita et amabilis,
Cunctis blandisonis foeta favoribus,
Dum vixit patriae stetit ampl . . .
Donec fata vere dura tenaciter

.

8. Af Taarnets tvende Malmklokker har den mindste følgende Indskrift:

¹⁾ De indklamrede Ord ere udfyldte af Dr H. F. Rørdam.

M. C. Troschell Hofglokn Gieser in Copenhagen Anno 1761. Soli Deo gloria. Hat mich gemacht. Ps. CXXX v. V. Ich harre des Herren, meine Zeele harret, und ich hoffe auf sein wort.

9. Paa et Stykke Tøj, der 1864 fandtes bag Vægpanelet nederst ved Taarnet, stod følgende Indskrift med forgyldte Bogstaver:

In Dinste des durchleuctigsten Grosmächtigsten Fürsten und Herrn Carol Gustaf der Schweden Gothen und Wenden König unter des Her Obersten Delwigs Regiment zu Fuhs bestalter Capetein der wollædel geborner gestrenger und manhafter Hr. Otto Reinholdt Brachel aus Lifland gebortig ist in dem Sturm vor Kopenhagen geblieben sein Alters 28 Jahr.
